MONIKA LEWICKA
ORCID 0000-0001-5685-7861

Dziecko w kontekście świata wartości rodziców. Realizacja zadań wynikających z rodzicielstwa

Child in the context of the world's parent values. Realization of task resulting from parenthood

DOI 10.25951/4154

Nie mów dziecku, jak bardzo je kochasz,
pokaż to, poświęcając mu czas.
(Ulrich Schaffer)

Wprowadzenie

Zainteresowanie rodziną zarówno przez teoretyków, jak i badaczy z zakresu różnych dyscyplin naukowych (m.in. psychologów, socjologów, pedagogów) rozwinęło się w drugiej połowie XX w. Jednakże dotychczas w żadnej epoce podkreślenie roli rodziny w rozwoju, wychowaniu i przekazywaniu wartości nie miało takiej wagi jak obecnie. Owo zainteresowanie wychowawczą rolą rodziny poprzedzone było dostrzeżeniem dziecka w rodzinie (i szerzej w społeczeństwie) jako autonomicznej wartości (Leśniewska 2014, s. 180). Związane jest to również z faktem, że w rodzinie dziecko rozwija się jako osoba społeczna (Ferenz 2001, s. 15). Zainteresowanie rodziną rośnie również ze względu na jej głębokie przemiany, dotyczące coraz bardziej sfery dokonywanych wyborów odnoszących się do zawierania małżeństw i posiadania potomstwa. Wydaje się, że ta sfera jest coraz bardziej intymna, prywatna i w coraz mniejszym stopniu podlega społecznym uregulowaniom. Istniejące dotychczas komponenty (sfery) rodziny, a więc seksualna, prokreacyjna i rodzicielska, mogą występować niezależnie od siebie. Można mieć dziecko nie będąc w związku formalnym, można podejmować stosunki seksualne nie będąc w związku i wreszcie można posiadać dziecko niezależnie od kontaktów seksualnych (zapłodnienie pozaustrojowe) (Taranowicz 2016, s. 155).

Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne 2020, t. 35: 63–75

W rodzinie odbywa się niezwykle istotny dla rozwoju dziecka proces wychowania. Wychowanie młodego człowieka to wprowadzanie go w świat wartości, przekazywanie wzorów postępowania, które pozwolą mu odnaleźć się w życiu społecznym i sprostać nowym wyzwaniom. Zmierzanie ku wartościom, poszukiwanie ich, jest doskonaleniem się człowieka w procesie wychowania. Życie nakłada na człowieka obowiązek wyboru oraz hierarchizowania swoich wartości (Skrzypniak 2001, s. 149–150). Warty podkreślenia jest również fakt, że nie ma wychowania bez wartości. Ten, kto wychowuje (rodzic, wychowawca) przekazuje swojemu wychowankowi wartości (w świadomy, refleksyjny sposób, lub niezamierzony). Świadomość wychowawcza rodziców w znacznej mierze uwarunkowana jest osobistymi doświadczeniami, warunkami społecznymi, kulturowymi i politycznymi (Wołosiuk 2001, s. 193).

Wychowanie do wartości nabiera nowego znaczenia, w czasach trudnych dla aksjologicznego porządku. Coraz bardziej zauważalny jest relatywizm wartości, zanik tradycji, kultury na rzecz tymczasowości. Zmiany te niestety sprzyjają tworzeniu się chaosu w sferze wartości, konfliktom międzypokoleniowym, zagubieniu i osamotnieniu człowieka w świecie (Komorowska 2016, s. 67). Jakość życia człowieka zależy przede wszystkim od dwóch czynników: od tego, jakie wartości obowiązują w czasach i rodzinie, w jakich przyszło mu żyć, i od tego, w jaki sposób je postrzega, które z nich wybiera i internalizuje, jaką ustala hierarchię czy system wartości (Lewandowska 2014, s. 60).

Wartości – próba zdefiniowania

Polska od ponad 30 lat podlega procesom transformacji. W obszarze wartości możemy dostrzec dwa zjawiska: z jednej strony widoczne jest przywiązanie się do wartości tradycyjnych, do norm i wzorców zachowań obecnych, znanych. Natomiast z drugiej strony – pojawiają się wartości nowe, nieznane, nowoczesne, w których zaznaczane są procesy indywidualizacji (Swadźba 2014, s. 53). Problematyka wartości jest niezwykle istotna ze względu na kluczową rolę wartości w życiu człowieka, będących przyczyną, źródłem i celem.

Pojęcie *wartość* jest różnie rozumiane w poszczególnych szkołach filozoficznych. Zaczęło ono funkcjonować w obszarze filozofii w XIX w. Wcześniej istniało w ekonomii i znaczyło tyle, co *cena*. Natomiast na przełomie XIX/XX w. wysunięto postulat, aby badania wartości nie toczyły się w ramach jakieś już istniejącej nauki, lecz w ramach odrębnej nauki, którą nazwano „teorią wartości" lub „aksjologią". Problematyka aksjologiczna należy do najdawniejszych zagadnień filozo-

ficznych i zajmuje istotne miejsce w szeroko pojętej antropologii. Filozofia wartości stanowi także punkt wyjścia i osnowę dla etyki (Kowalczyk 2006, s. 131).

Spośród wielu definicji wartości na potrzeby niniejszego artykułu i podejmowanej w nim problematyki najbardziej zasadne wydaje się przyjęcie rozumienia wartości według Mariana Nowaka, który zdefiniował je w sposób następujący:

> Wartości wyrażają to, co być powinno i czego pragniemy, wpisują w rzeczywistość pewien sens ostateczny, ukazują to, co naprawdę istotne i do czego warto dążyć. Są filarami, na których opiera się życie społeczne, osobiste i wspólnotowe. Podstawowe zachowania ludzkie są przez nie motywowane i regulowane. Stanowią podstawowy element ludzkich postaw i przyjętego stanowiska (Nowak 2001, s. 393).

Wartości decydują o tym, jakie działania będą podejmowane, a jakie odrzucane, są swoistym drogowskazem dla człowieka. System, a niekiedy hierarchia wartości człowieka, pomaga mu w opisie i ocenie świata, a wyraża się to tym, że wszelkie zjawiska, fakty i obiekty są uważane przez niego za istotne. Człowiek odwołuje się do wartości w sytuacji doświadczania problemów egzystencjalnych, które są związane z jego subiektywnymi przeżyciami i świadomymi wyborami (Jezierska-Wiejak 2013, s. 289–290). Hierarchia wartości człowieka kształtuje się przez całe życie. Pierwszymi osobami, które wprowadzają dziecko w świat wartości, są z reguły rodzice. To dzięki nim dziecko poznaje, co jest dobre, a co złe (Komorowska 2016, s. 69), jak powinno się postępować, a jakich zachowań unikać.

Proces kształtowania się hierarchii wartości uwarunkowany jest wieloma czynnikami, wśród których należy wymienić:

- wartości preferowane przez oboje rodziców,
- zgodności systemu wartości rodziców i dzieci,
- jakość więzi i relacji rodzinnych,
- jakość kontaktów,
- poziom kultury współżycia,
- wiedza i postawy rodziców,
- sytuacja bytowa,
- postawa rodziców względem dziecka (Szymczyk 2017, s. 10–11).

Wychowanie jest procesem integracji człowieka wokół wartości, a dotarcie do wartości, które wyznaczają właściwy sposób postępowania, jest chyba najtrudniejszym zadaniem wychowawczym (Skrzypniak 2000, s. 31). Każda rodzina ma swój system wartości, który uznaje za ważny i który urzeczywistnia w swoim życiu. Takie wartości stanowią główny kierunek oddziaływań wychowawczych wobec dziecka.

Rodzice – przekaziciele wartości

Roli rodziny nie da się przecenić, choć od wielu lat ogłasza się jej kryzys lub nawet upadek. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że rodzina jest wyjątkowym miejscem, przestrzenią, w której dokonują (powinny się dokonywać) kwestie niezwykle ważne dla kształtowania się zrębów osobowości w pierwszych latach życia dziecka. Szczególnie istotnym okresem w życiu człowieka jest dzieciństwo. To w nim, na bazie doświadczeń w życiu rodzinnym, kształtują się podstawowe zasady, które pomimo wpływu różnych uwarunkowań w przyszłości, nie ulegają zasadniczej zmianie (Komorowska 2016, s. 69). Wśród ważnych koncepcji i teorii warto w tym miejscu wyszczególnić teorię przywiązania (John Bowlby), która ukazuje istotną rolę wspierającej i współpracującej matki oraz ojca w kształtowaniu właściwego poczucia własnej wartości. W dalszych etapach rozwoju, o ile stosunki rodzinne będą układać się prawidłowo, „wczesne wzorce myślenia, odczuwania i zachowania są podtrzymywane", osobowość młodego człowieka staje się coraz bardziej ustrukturalizowana (Michalski 2018, s. 69–70). Wychowanie do wspólnego systemu wartości w rodzinie nie jest sprawą łatwą. Wymaga ono od rodziców pewnych umiejętności komunikowania, otwartości i zgody na ewentualne zmiany. Rodzina, która posiada silne więzi uczuciowe, wspólny system wartości i zachowań, rodzina o wspólnych planach i dążeniach – stanowi dla dziecka właściwe środowisko do wychowania (Urban-Kojs 2011, s. 155). Ryszard Skrzypniak (2001, s. 151) napisał, że z perspektywy pedagogicznej zarówno dochodzenie do danej wartości, jak i jej realizacja wpływają na kształtowanie się osobowości człowieka. Oczywiście cele wychowania rodzinnego różnić się będą między sobą tym, co dla rodziców będzie stanowiło wartość nadrzędną, najwyższą w hierarchii (Skrzypniak 2000, s. 40).

Pomimo przemian życia społecznego, których jesteśmy świadkami, współczesność nie zwalnia rodziny z wypełniania przez nią tradycyjnie przypisanych funkcji. Zmianie ulega charakter stawianych przed nią oczekiwań, definiowanie tego, co uznaje się za moralne, prawidłowe, właściwe, to, jaka powinna być matka czy ojciec, jak powinny wyglądać relacje rodzinne. To, co jest zauważalne, to brak jednego, obowiązującego wzoru wskazującego, jakie zachowania, poglądy, wartości są właściwe (Taranowicz 2016, s. 160). Potrzeba wychowania ku wartościom podyktowana jest funkcjami, jakie pełnią wartości w życiu człowieka (Szymczyk 2017, s. 8).

Katarzyna Olbrycht w rozważaniach dotyczących procesu wychowania do wartości stwierdziła

kształcenie aksjologiczne powinno zawierać pomoc w uzyskaniu wiedzy o wartościach i wartościowaniu oraz w rozwoju struktur i procesów odpowiadających za: umiejętność rozpoznawania sytuacji wyboru, podejmowania decyzji o przyjęciu postawy wartościującej, wybór celów i środków związanych z określonymi wartościami oraz gotowość do podejmowania i umiejętność realizowania odpowiadających tym wartościom działań (Olbrycht 2000, s. 88).

Podążając tropem przekazywania wartości, ich znaczenia w edukacji i rozwoju dziecka, należy wspomnieć o procesie zwanym introcepcją wartości, który najogólniej rozumieć możemy jako oznaczenie cudzych wartości i przekonań za własne (Wołosiuk 2011, s. 190). Problematyką introcepcji wartości zajmował się Stefan Kunowski, który rozumiał ją jako „proces duchowy rozwijającej się osobowości, polegający na nadaniu lub ustaleniu cechy »wartości« i złączenie jej z pewną rzeczą, celem lub normą" (Kunowski 2003, s. 17). Powodzenie procesu wychowawczego autor utożsamiał z prawidłowym przebiegiem procesu introcepcji wartości. W procesie wychowania rodzice odwołują się do tych wartości, które dziecko poznaje, wybiera, akceptuje, a następnie uznaje jako własne, urzeczywistnia, wprowadza w życie (Wołosiuk 2011, s. 191). Internalizacja wartości nastąpi wówczas, gdy wartości zostaną „poznane, zrozumiane, zaakceptowane, wytworzy się do nich pozytywny stosunek, podjęte zostaną samodzielne wybory i związane z nimi działania na rzecz realizacji tych wartości" (Olbrycht 2000, s. 27).

Przekaz wartości jest jednym z zadań przypisanych rodzicielstwu. W rodzinie w znacznej mierze odtwarzany jest ład aksjonormatywny danego społeczeństwa (Michalski 2014, s. 208). Współczesna rodzina w zdecydowanej większości opiera się na relacjach emocjonalnych, stanowi niejako „pomost" pomiędzy dzieckiem a społeczeństwem, otaczającą go rzeczywistością. Rodzice, którzy stanowią dla swoich dzieci autorytet, w znacznej mierze wpływają na wybór wartości. W wychowaniu do wartości autorytet odgrywa istotną rolę. Zwłaszcza młody człowiek potrzebuje wskazówek, jakie wartości powinny być dla niego priorytetem. Taką drogę powinien wskazać mu rodzic.

Zdaniem Zofii Gawliny do najważniejszych sposobów wychowawczego oddziaływania rodziców na dziecko należą:

- wytyczanie zadań dziecku,
- współdziałanie z nim w wykonywaniu zadań,
- współprzeżywanie i współodczuwanie z dzieckiem,
- mobilizowanie go do wspólnych zadań,
- kontrolowanie i ocenianie jego zachowania,
- wprowadzenie dziecka w pozarodzinne kontakty wychowawcze (Doniec 2001, s. 133).

Zdaniem Piotra Brzozowskiego przekazywanie wartości w rodzinie odbywa się poprzez dwa procesy. Pierwszy z nich odnosi się do relacji małżeńskiej i polega na modyfikowaniu wartości w efekcie wzajemnych oddziaływań, tzw. mechanizm wyrównywania wartości. Drugi proces odnosi się do przekazywania wartości pokoleniu dzieci w procesie dziedziczenia społecznego, który odbywać się może w dwojaki sposób:

1. bezpośrednio – poprzez oddziaływania wychowawcze rodziców, które są zamierzone, np. modelowanie, identyfikacja, kształtowanie struktury znaczeniowej dziecięcych pojęć przez rodziców;
2. pośrednio – włączanie wartości w strukturę osobowości dziecka poprzez postawy rodzicielskie, zaspokajanie potrzeb psychicznych dziecka, dbanie o prawidłową atmosferę emocjonalną dziecka (Jezierska-Wiejak 2013, s. 296).

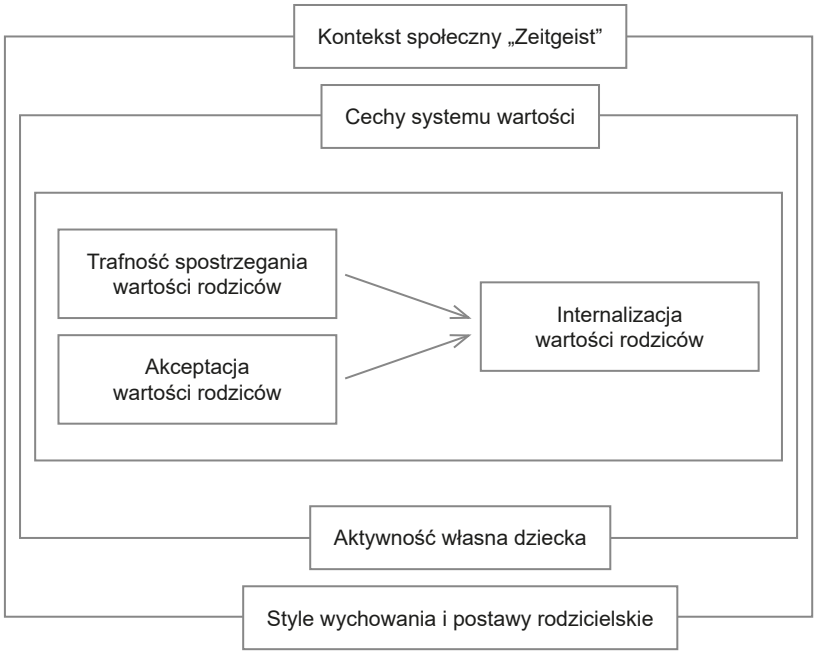
Rodzina pomimo wielu przemian, jakich doświadcza, nadal przechowuje a następnie przekazuje następnym pokoleniom zasadniczy zrąb wartości. Dlatego tak istotny jest przekaz wartości w rodzinie. Rodzina bowiem w porównaniu do innych instytucji ma znaczącą przewagę ze względu na więź emocjonalną pomiędzy członkami rodziny (Skrzypniak 2001, s. 151).

Marian Nowak zaproponował następujące strategie wychowania do wartości:

1. strategia dysonansu (polega na skonfrontowaniu wychowanka z odmiennymi sposobami myślenia i oceniania);
2. strategia świadectwa (polega na pobudzaniu i wyzwoleniu w wychowanku mechanizmu identyfikacji, widzianego jako nieświadome przejęcie pewnych cech drugiej osoby);
3. strategia stymulacji (należy ukonkretnić wartości, na które wychowanek jest już wrażliwy) (Nowak 2001, s. 423–424).

W tym miejscu warto poruszyć również kwestię transmisji międzypokoleniowej wartości w rodzinie, którą rozumieć możemy jako mechanizm „który ukazuje ciągłość pokoleniową w zakresie przejawianych wartości (czyli wskazuje na podobieństwo między rodzicami a dziećmi). Proces ten polega na przekazywaniu wartości ważnych dla rodziców poprzez specyficzny kontakt ze swoimi dziećmi" (Elżanowska 2012, s. 107). Istotnym czynnikiem prowadzącym do przyjmowania lub dystansowania się wobec przekazywanych (transmitowanych) w rodzinie wartości jest atmosfera domu rodzinnego, tzw. klimat emocjonalny. W wyborach dokonywanych w dorosłym życiu doświadczenia pochodzące z okresu wczesnego dzieciństwa i młodości decydują o wysokości i mocy wybieranych wartości (Jezierska-Wiejak 2013, s. 296), czyli inaczej

mówiąc o tym, które wartości są dla nas najważniejsze i zajmują najwyższe miejsce w hierarchii. Wartości obserwowane przez dzieci w relacjach rodziców stają się niejako „matrycami" późniejszych relacji z rówieśnikami i tworzenia dojrzałych relacji. Transmisja wartości stanowi podstawowy cel socjalizacji. W kwestii transmisji wartości warto posłużyć się poniższym schematem przedstawiającym model czynników istotnych w transmisji wartości w rodzinie (Lewandowska-Walter 2014, s. 61):

Schemat 1. Model czynników istotnych w procesie transmisji wartości w rodzinie

Źródło: Lewandowska-Walter, s. 61.

Znaczenie **kontekstu społecznego** jest niezwykle istotne w kwestii przekazywania wartości dziecku. Rodzina bowiem nie jest miejscem wyizolowanym, jest częścią większego systemu, do którego należy m.in. środowisko pracy rodziców i miejsce przebywania dziecka (przedszkole, szkoła). Kontekst społeczny odnosi się również do preferowanej przez społeczeństwo hierarchii wartości. W odniesieniu do niego możemy przyjąć dwa podejścia strukturalne i konstruktywistyczne. W podejściu pierwszym proponuje się, aby w badaniach nad przekazem wartości w rodzinie uwzględnić klasę społeczną, do której przynależą rodzice

(m.in. poziom wykształcenia, środowisko pracy). W podejściu konstruktywistycznym członkowie rodziny muszą ustosunkować się do wartości preferowanych przez społeczeństwo w danym okresie historycznym wartości (*Zeitgeist*). Warto jednak podkreślić, że procesy wewnątrzrodzinne i wzajemne interakcje w sferze przekazu wartości mogą być silniejsze niż wpływ czynników pochodzących spoza systemu rodzinnego (Lewandowska-Walter 2014, s. 62–65).

Systemowe ujęcie rodziny wskazuje na istotny wpływ relacji pomiędzy rodzicami na dziecko. Aby móc zrozumieć, opisać zachowanie danego dziecka, należy przyjrzeć się przede wszystkim jego najbliższemu otoczeniu – rodzinie. Rodzinę można ująć jako całość, jako pewien system mający właściwą sobie strukturę, natomiast poszczególne relacje pomiędzy członkami rodziny określa się mianem podsystemów. Ważnym elementem określającym funkcjonalność rodziny jest jakość granic między podsystemami. Optymalne są granice wyraźne i jednocześnie elastyczne (Gałkowska 1999, s. 65–66). Relacje w małżeństwie w zasadniczym stopniu wpływają na funkcjonowanie całego systemu rodzinnego, ponieważ obejmują takie elementy, jak komunikacja, jakość kontaktu z innymi czy zaspokajanie potrzeb. Należy podkreślić, że nie zawsze przyczyną zawarcia związku małżeńskiego są więzy wzajemnej miłości pomiędzy rodzicami, a od jakości tych relacji zależy prawidłowe funkcjonowanie wszystkich obszarów rodziny.

W procesie internalizacji wartości preferowanych przez pozostałych członków rodziny istotne znaczenie ma spójność systemu jako całości, jak również jego elastyczność, rozumiana jako gotowość na zmiany w strukturze rodziny (hierarchia, role, zasady), które wynikają prosto z rozwoju członków rodziny, jak i przemian zachodzących w szerszym kontekście społecznym (Lewandowska-Walter 2014, s. 65).

Przekaz wartości w rodzinie, jego efektywność i sposób w znaczącym stopniu zależeć będą od **stylu wychowania i postaw rodzicielskich**. Badania odnoszące się do procesu socjalizacji w kontekście wartości wskazują na kilka istotnych cech charakteryzujących diadę rodzic – dziecko a mianowicie: ciepło (*warmth*), siła i styl przywiązania (*attachment*) oraz wzajemność (*reciprocity*). Stopień zgodności pomiędzy wartościami preferowanymi przez rodziców i dziecko w znaczący sposób zależy od stopnia więzi emocjonalnej łączących oba podmioty. Akceptująca, ciepła (oparta na zaufaniu i sprawiedliwości) postawa rodziców zachęca dziecko do stawania się bardziej podobnym do swoich rodziców (Lewandowska-Walter 2014, s. 68–70).

Aktywność własna dziecka odnosząca się do wyboru wartości preferowanych przez rodziców ma interakcyjny charakter. Oznacza to zarówno podobień-

stwo w wyborze wartości preferowanych przez swoich rodziców, jak i różnice, które nie są traktowane w sposób niekorzystny, ale jako rezultat wzajemnej wymiany w relacji rodzic – dziecko (Lewandowska-Walter 2014, s. 68–71).

Implikacje pedagogiczne

Wychowanie jest procesem wszechogarniającym. Nie ma takiego aspektu życia człowieka, w którym nie byłby wychowywany. Zauważyć to można choćby właśnie w sytuacji rodzinnej. Nasze relacje rodzinne kształtują nas i wychowują w stopniu niezwykle istotnym, a jednocześnie same są przedmiotem oddziaływań wychowawczych. Dzieje się tak w przypadku rodziców, którzy podejmują refleksje, jak powinni wychowywać swoje dzieci, a także dzieci, które zastanawiają się nad kwestią szacunku wobec rodziców (Kostyło 2016, s. 16).

W refleksji o trudach współczesnych czasów i zachodzących wokół nich przemian warto wspomnieć postać Edyty Stein, która w swoich pracach sygnalizowała niebezpieczeństwo zaniku doświadczania i przeżywania wartości. Ratunkiem w tych czasach jest jej zdaniem człowiek, który jest mocny jak kolumna – wielu może się go trzymać, wielu ludziom pomoże odnaleźć grunt pod nogami (Baranowska 2016, s. 40). Takim człowiekiem, który daje silny fundament, przekazuje wartości, powinien być współczesny rodzic. Rodzic, który jest autentyczny, refleksyjny, pozwala dziecku na trwanie w indywidualności i niepowtarzalności, stwarza mu poczucie bezpieczeństwa, zapewni mu prawidłowy rozwój. Warto w tym miejscu zaznaczyć, jak ważna jest zależność między dzieciństwem człowieka a jego całym późniejszym życiem. To właśnie okres dzieciństwa jest niezwykle istotny, najbardziej podatny na różnego rodzaju wpływy, także w kontekście przekazu wartości. O realizacji zadań związanych z rodzicielstwem Edyta Stein napisała, że matka musi wyczulić się na potrzeby człowieczeństwa własnego dziecka, do których należy m.in. umiejętność przekazania szlachetnych wartości. Zwróciła uwagę na to, aby te wartości dziecko poznało przez własne doświadczenie, a więc zadaniem rodzica jest stwarzanie takich warunków do rozwoju, aby dziecko mogło ich doświadczyć, a nie poznawać w sposób teoretyczny (Baranowska 2016, s. 45).

Nie ulega wątpliwości, że własne doświadczenia bycia rodzicem, wsparte siłą uczuć są niezastąpione, ale często niewystarczające. Rodzice zaangażowani niejednokrotnie poszukują dodatkowych informacji dotyczących wspierania i wskazówek dotyczących wychowania dziecka za pośrednictwem programów telewizyjnych, internetu i poradników. Takie gromadzenie informacji z pew-

nością nie wypełni luki informacyjnej. Rodziców należy uczyć refleksyjnego i badawczego podejścia do własnych działań. Koncepcja wspierania rodzin w zdobywaniu kompetencji rodzicielskich powinna mieć charakter działań systemowych (Urban-Kojs 2011, s. 157).

Podsumowanie

Świat wartości jest istotnym wymiarem życia człowieka, ponieważ trudno sobie wyobrazić w pełni odpowiedzialne życie bez akceptacji i interioryzacji określonej systemu wartości. Utrata trwałych wartości prowadzi do utraty prawdziwej tożsamości, a zarazem utraty sensu życia.

Rodzina pomimo destabilizacji społecznej zachowuje znaczną stabilizację w zakresie przekazu wartości (zwłaszcza w dwóch najbliższych sobie pokoleniach) (Skrzypniak 2001, s. 159). Wychowanie ku wartościom jest wyzwaniem dla rodziców. To do nich należy wybór, jakie wartości chcą przekazać swoim dzieciom. Wartości preferowane przez rodziców coraz częściej są swoistym połączeniem wartości tradycyjnych (tradycyjnego sposobu myślenia) i tych odnoszących się do wymagań przyszłości.

W rozważaniach aksjologicznych można spierać się o to, czy wartości są kreowane czy/i odkrywane. Istotne w procesie wychowawczym jest to, że mogą być rozpoznawane i wybierane.

Dlatego tak ważne jest, aby wszystkie dzieci miały odpowiednie warunki do „uczenia" się wartości. Doświadczenia z dzieciństwa mają istotne znaczenie w tworzeniu systemu wartości danego człowieka. Brak tych wzorców lub ich nieautentyczność mogą w znacznym stopniu utrudniać budowanie systemu wartości, który służy integralnemu rozwojowi człowieka.

BIBLIOGRAFIA

Bakiera L. (2013), *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.

Baranowska A. (2016), *Wizja macierzyństwa w pedagogicznej myśli Edyty Stein*, w: H. Kostyło, P. Zientkowski, *Uczenie się siebie w kulturze*, Bydgoszcz – Chojnice: Oficyna Wydawnicza Fundacji Fuhrmanna.

Doniec R. (2001), *Rodzina wielkiego miasta. Przemiany społeczno-moralne w świadomości trzech pokoleń*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagielońskiego.

Elżanowska H. (2012), *Międzypokoleniowa transmisja wartości w rodzinie*, „Studia z Psychologii" t. 18.
Ferenz K. (2001), *Komunikacja niewerbalna jako wyraz więzi w rodzinie*, „Wychowanie w Rodzinie", 3.
Gałkowska A. (1999), *Percepcja powodzenia małżeństwa rodziców a społeczny obraz siebie ich dorosłych dzieci*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
Jezierska-Wiejak E. (2013), *Rodzina jako międzypokoleniowa płaszczyzna transmisji wartości*, „Wychowanie w Rodzinie" t. VIII (2/2013), 2013 za: P. Brzozowski (1988), *Przekazywanie wartości w rodzinie*, „Psychologia Wychowawcza", 2.
Kawula S. (2007), *Rodzina współczesna – przeobrażenia i przyszłość a wyzwania pedagogiki rodziny*, Olsztyn: Wydawnictwo Epistheme.
Komorowska B. (2016), *Międzypokoleniowa transmisja wartości*, „Scientific Bulletin of Chełm Section of Pedagogy", 2/2016.
Kostyło P. (2016), *Kto wychowuje nasze dzieci? Pytanie filozoficzne*, w: H. Kostyło, P. Zientkowski, *Uczenie się siebie w kulturze*, Bydgoszcz – Chojnice: Oficyna Wydawnicza Fundacji Fuhrmanna.
Kowalczyk S. (2006), *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
Kunowski S. (2003), *Wartości w procesie wychowania*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls".
Leśniewska G. (2014), *Wpływ rodziny na kształtowanie postawy obywatelskiej społeczeństwa*, w: J. Potocki, J. Ładysz (red.), *Gospodarka przestrzenna. Aktualne aspekty polityki społeczno-gospodarczej i przestrzennej*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
Lewandowska-Walter A. (2014), *Transmisja wartości w rodzinie*, w: A.M. Zawadzka, M. Niesiobędzka, D. Godlewska-Werner (red.), *Kultura konsumpcji – wartości, cele, dobrostan. Psychologiczne aspekty zjawiska*, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Filomatów.
Michalski M.A. (2014), *Znaczenie rodziny dla międzypokoleniowej transmisji kultury gospodarczej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
Michalski M.A. (2018), *Postmodernizacja a etyka i kultura gospodarcza Zachodu. Przemiany rodziny i socjalizacji a edukacja moralna*, „Prakseologia", 160.
Nowak M. (2001), *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin: Wydawnictwo: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
Olbrycht K. (2000), *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
Ozorowski E. (red.) (1999), *Słownik małżeństwa i rodziny*, Warszawa – Łomianki: Wydawnictwo ATK.
Skrzypniak R. (2000), *Wartości w procesie wychowania rodzinnego*, „Roczniki Socjologii Rodziny" XII, Poznań: Wydawnictwo UAM.
Skrzypniak R. (2001), *Transmisja międzypokoleniowa wartości wychowawczych w rodzinie*, „Roczniki Socjologii Rodziny", Poznań: Wydawnictwo UAM.

Swadźba U. (2014), *Praca, religia, rodzina. Od wartości materialistycznych do postmaterialistycznych?*, w: D. Walczak-Duraj, J. Mariański (red.), „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Sociologica", 48, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Szymczyk L. (2017), *Rola rodziny w rozwijaniu systemu wartości*, „Łódzkie Studia Teologiczne" 26, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie.

Taranowicz I. (2016), *Polityka rodzinna a przemiany współczesnej rodziny*, w: *Sytuacja rodzin i polityka rodzinna w Polsce po dekadzie członkostwa w Unii Europejskiej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2016, nr 438, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Urban-Kojs E. (2011), *Rodzice jako nauczyciele*, w: J. Szempruch, B. Bugajska-Jaszczołt, L. Pawelec, I. Stańczak (red.), *Oblicza wychowania*, Wydawnictwo LIBRON, Kielce.

Wołosiuk B. (2011), *Wartości chrześcijańskie w wychowaniu dzieci w młodszym wieku szkolnym*, „Paedagogia Christiana" 1/27.

STRESZCZENIE

W czasach współczesnych dziecko żyje w zmieniających się nieustannie warunkach. Funkcjonuje w świecie, który naznaczony jest pluralizmem, wielowymiarowością świata i technicznym postępem.

W artykule została podjęta kwestia wartości, introcepcja wartości. Ukazano istotę przekazu wartości dziecku przez rodziców, konsekwencje braku wzorów w rodzinie. W znacznym stopniu oddziałuje to na dziecko, powodując niejednokrotnie jego zagubienie w świecie. Dlatego tak istotne jest, aby miało ono wskazówki, drogowskazy, jakimi są wartości. Przemiany wartości mają niezwykle istotne znaczenie w procesie wychowania dzieci. Rodzina poprzez wprowadzanie dziecka w świat wartości uczy je, co jest istotne, jak odróżnić dobro od zła, przekazuje system wartości.

SŁOWA KLUCZOWE: dziecko, rodzice, wartości, świat wartości, rodzina, rodzicielstwo

SUMMARY

Today's children are living increasingly in a world of highly complex, ever-changing, with increasing requirements to them. A world in which there is more and more marked by pluralism, the multi-dimensionality of the world and the development of techniques. This causes the often lost young man. So it is necessary to have the directions, which are values. The evolution of the value system is extremely important

in the process of educating children. Family by introducing the child to the world of the values they teach them what's important, how to distinguish good from evil, passes the hierarchy of values.

In the article the value issues are taken, the transmission of the introception of values. The essence of the transmission of the values of the parents of the child, the consequences of an absence of patterns in the family.

KEYWORDS: child, parents, value, world of value, family, parenthood

MONIKA LEWICKA – Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Pedagogika / Pedagogy
Przysłano do redakcji / Received: 8.11.2019
Przysłano do redakcji po recenzjach / Received in revised form: 13.05.2020; 15.05.2020
Data akceptacji do publikacji / Accepted: 3.06.2020